

P. Punykó Mária - Hutterer Éva

**Egyedem, begyedem
tengertánc**

**Kárpátaljai gyermekmondókák
Beregszász 2004**

**A kiadvány megjelenését
a Magyar Köztársaság Oktatási
Minisztériuma támogatta**

**Kiadja a Kárpátaljai Magyar
Pedagógusszövetség
Tankönyv- és Taneszköztanácsa**

**A kiadásért felel: dr. Orosz Ildikó
Felelős szerkesztő: Gönczy Sándor**

**© P. Punykó Mária 2004,
© Hutterer Éva 2004**

**Виготовлено
СП „ПоліПрінт” м. Ужгород,
вул. Тургенєва 2.**

TARTALOM

Bevezetés

Helységnévmutató

Dajkarímek (Ölbeli gyermek játéka)

Altatók

Ébresztő

Öltöztetők

Etetők

Tapsoltató

Ökölütögető

Ujjasdi

Arcmutogató

Orrösszedörzsölő

Homlokkocantók

Arcsimogató

Csiklandozók

Tenyeresdik

Kézcsipkedő

Láblógató

Hőcöggetők

Lóbálók

Állni, járni tanítók

Táncoltatók

Természetmondókák

Esőűzők, naphívogatók

Állatesalogatók, állatiasztók

Játékmondókák

Hintáztatók

Labdapattogtatók

Mesemondókák

Csúfolók

Kiszámolók

Egyéb mondókák

Civakodók, marakodók

Beugratók

Névnepköszöntők

Húsvéti locsolóversek

A mondóka

Rövid kutatástörténeti áttekintés

A mondóka műfaji meghatározása

Dajkarímek (Ölbeli gyermek játéka)

Természetmondókák

Állatmondókák

Csúfolók

Kiolvasók, kiszámolók

Irodalomjegyzék

Bevezetés

A folklóralkotások között jelentős helyet foglalnak el a felnőttek gyermekeknek szóló alkotásai. A paraszti társadalomban fontos szerepe volt a legkisebbekhez szóló költészetnek. Bár a gyermek ebben a korban még csupán szemlélője az eseményeknek, a játék - a mondókák hallgatása, ismétlése, esetenkénti eljátszása - során vidám, közvetlen kapcsolat teremődik kisgyermek és nevelője között. Fejlődik a gyermek képzelőereje, ismerkedik a környező világgal, a természettel, az évszakokkal, az állatokkal, de legfőképpen anyanyelvével. A mondókák ismételtetésével gyarapodik a szókincse, ritkán használt szavakkal ismerkedik, elsajátítja a magyar nyelv dallamát, ritmusát. A gyakori ismétlések, az alliterációk, a rímek, az ütemesség, a nyelvi játékok észrevétlenül magával ragadják a kisgyermeket. Mondókát nem lehet rosszul hangsúlyozni, hadarni, haragosan vagy közömbösen „játszani”, ezért kiválóan alkalmasak az esetleges hangképzési, kiejtési hibák kiküszöbölésére is. A dajkarímek felkészítik a gyereket a más gyermekekkel való együttjátszásra, a mesehallgatásra.

A hagyományos paraszti társadalom átalakulásával nemcsak az életkörülményeink, de az értékrendszerünk is megváltozott. Rohanó világunkban egyre kevesebb idő jut gyermekeinkre, sokszor nemhogy játszani, beszélgetni sincs időnk. A televízió, komputer térhódítása teljesen háttérbe szorítja szokásainkat, népi hagyományainkat, melynek szerves részei a népmesék, népi játékok, mondókák is. A kultúrelemeket is őrző népi gyermekjátékok, mondókák megtanítása - melyek létfontosságúak a gyermeki személyiségfejlődés szempontjából - az óvodákra és iskolákra marad. E célból adjuk közre ezt a gyűjteményt, melyet leendő óvodapedagógusok és tanítók számára ajánlunk, hogy meríthessenek a „tisza forrásból”.

Jelen válogatásnak nem titkolt szándéka a hallgatók érdeklődésének felkeltése is, a népköltészet gyűjtésére való sarkallás: ismerkedjenek meg saját szülőfalujuk folklórhagyományával, „kincseljék fel” gyermekköltészetünk még megtalálható darabjait, változatait.

A kötetben szereplő gyermekmondókák törzsanyagát Hutterer Éva ráti és P. Punykó Mária beregújfalui anyaggyűjtése alkotja, ezt egészítettük ki egy-egy bereg megyei, ungi, ugocsi, máramarosi változattal. A mondókák, illetve variánsaik Kárpátalja-szerte ismertek, kisebb eltéréseiktől eltekintve szövegük többnyire azonos. Az anyag feldolgozásakor nem tartottuk célszerűnek valamennyi változatot leírni, de minden variáns után megjelöltük a gyűjtés helyét, és - ahonnan adatunk volt - jeleztük más előfordulási helyeit is.

A gyűjtőpontok kijelölésekor figyelembe vettük, hogy az egykori Bereg, Máramaros, Ugocsa, Ung megye - a jelenlegi közigazgatási felosztás alapján: a Beregszászi, Munkácsi, Nagyszőlősi, Ungvári, Huszti járás - magyarlakta településeinek mondókaanyagából válogassunk.

Ezúton is köszönetet mondunk azoknak a kollégának, akik egy-egy értékes variánssal hozzájárultak a kötet bővítéséhez.

Beregszász, 2004.

A szerkesztők

Helységnévmutató

Beregszászi járás

Badaló
Bátyú
Beregardó
Beregújfalu
Déda
Jánosi
Mezőgecse
Nagybereg
Nagymuzsaly
Som
Zápszony

Huszi járás

Visk

Munkácsi járás

Barkaszó
Rákos

Nagyszőlősi járás

Nagyszőlős
Nevetlenfalu
Salánk
Tiszaújlak

Ungvári járás

Nagydobrony
Rát
Salamon
Téglás

Dajkarímek (Öbéli gyermek játéka)

Altatók

A kisgyermeket altatják, ringatják ezekkel a szövegekkel.

*Aludj, baba, aludjál,
Nyuszikáról álmodjál.
Csak azt álmodd szüntelen,
Itt nyugszol a keblemen.* (Beregújfalu)

*Tente, baba, tente,
Itt van a levente.*
vagy: *Apuka levente;
Kicsi a menyecske;
Aludj szépen, csendben;
Kifőtt már a lencse!* (Beregújfalu)

*Aludj, baba, aludjál,
Nyuszika is alszik már.* (Beregújfalu)

*Jókor kelj fel, nyolc órakor,
Fejed olyan, mint a bokor.
Aludj, babám, aludjál,
Csak te mindig aludjál!* (Beregújfalu)

*Csicsijja, babujja,
Régi dunna, kis katona,
Aludjál el, kis Katica!* (Beregújfalu)

*Tente, baba, tente,
Apád még levente.
Visszajön majd este.
Meghozza az ajándékot:
Mézesbáb árnyékát,
Nagyperec madzagát.* (Beregújfalu)

*Tente, baba, tente,
Itt van már az este,
Aludj, aludj, szól a harang,
Szép szemedet hunyd le.* (Jánosi)

*Aludj, baba, nincsen papa,
Elment áppá a malomba.* (Visk)

- Aludj, baba, aludjál,
Nyuszika is alszik.
Este van a faluban,
Esti harang hallik.
Majd, ha reggel felragyog
Isten tányérkája.
Mosolyog a baba is,
Anyuka is rája.* (Visk)
- Csucsulj, baba, aludjál!
Angyalkákkal álmodjál.* (Rát)
- Aludj, baba, aludjál!
Angyalkákkal álmodjál.* (Téglás)
- Aludj, baba, nincsen papa,
Mert megette a pesztonka!* (Rát)
- Aludj, baba, nincsen papa!
Elment mama a malomba.* (Rát)
- Tente, baba, tente,
Apuka levente.* (Rát)
- Aludj, baba, aludjál,
Nyuszika is alszik,
Este van a faluban,
Esti harang hallik.* (Salamon)
- Tente, baba, tente,
Itt van már az este.
Aludj, ingó-bingó,
Pici rózsabimbó.
Alszik az ibolya,
Csucsúja, bubája.* (Bátyú)
- Tente, baba, tente,
Eljött már az este,
Tente, baba, párnára,
Kicsi kutya szalmára.* (Som)
- Tente, baba, tente,
Leszállt már az este.
Minden kis babának
Ágyban van a helye.
Aludj szépen,
Kis szemedet hunyod be!* (Salánk)

Ébresztő

A kisgyermekek ébredésekor mondják a következő mondókat:

*Kis cica, kelj fel,
Itt a jó tejfel!
A kis cica fel is kelt,
Megette a jó tejfelt.* (Visk)

Öltöztetők

A gombokat sorra fogva mondják:

*Pap, katona, kondás, kutyapecér, luzsivány;
Vették, lopták, szemeten lelték, vették.* (Beregújfalu)

Miközben a nadrágba bújtatják a gyereket, mondják:

*Dugi-dugi, macska töki,
Harapd ki az András tökit!* (Beregújfalu)

*Pucér madár, mikor lesz nyár?
Majd ha apád kaszálni jár.* (Beregújfalu, Nagyszőlős)

Etetők

A gyermeket ösztönzik a következő sorokkal az evésre.

*Hunyd be szemed,
Tátsd ki szád!* (Beregújfalu)

*Egyetek,
nőjön meg a begyetek!* (Beregújfalu, Rát)

*Ha jösztek, lesztek,
ha hoztok, esztek.* (Beregújfalu, Rát)

Tapsoltató

A gyermek kezét a mondóka ritmusára összeütögetjük, amikor már egyedül is tud tapsolni, külön tapsolunk, hogy a gyerek utánozzon minket.

*Tapi, tapi mamának,
cukrot ad a fiának.* (Beregújfalu)

*Tapi, tapi mamának
Cicit ad a fiának.
Ennyi cicit ad a mama
Ennyit, ennyit, ennyit
És hamm, bekapja.* (Rát)

*Tapi, tapi mamának,
Cicit ad a fiának.* (Téglás)

Ökölütögető

Ökölbe szorítjuk a kezünket, és egymáshoz ütögetjük, a gyerek ezt utánozza!

*Töröm, töröm a mákot,
Sütök vele kalácsot.* (Rát)

*Törjük a mákot,
Dagasztjuk a kalácsot!* (Beregújfalú)

*Dombon törik a diót,
Rajta meg a mogyorót.* (Beregújfalú)

*Töröm, töröm a mákot,
Sütök vele kalácsot.
Uccu, tör a motolla,
Törjed tovább, Mariska!* (Visk)

Ujjasdi

A kisbaba kezét megfogva a hüvelykujjtól kezdve sorra vesszük az ujjakat. A végén megcsiklandozzuk a gyereket.

*Ez elment vadászni, - hüvelykujj
Ez meglútte, - mutatóujj
Ez hazavitte, - középsőujj
Ez megsütötte, - gyűrűsujj
Ez az icike-picike - kisujj
Mind megette!* (Rát)

*Ez elment nyúlászni, - hüvelykujj
Ez meglútte, - mutatóujj
Ez hazavitte, - középsőujj
Ez megsütötte, - gyűrűsujj
Ennek semmi sem maradt, - kisujj
Azért olyan picike.* (Téglás)

Ez elment nyúlászni, - hüvelykujj
Ez meglútte, - mutatóujj
Ez hazavitte, - középsőujj
Ez megsütötte, - gyűrűsujj
Ennek semmi sem maradt, - kisujj
Azért olyan picike. (Téglás)

Hüvelykujjam körtefa, - hüvelykujj
Mutatóujjam megrázta, - mutatóujj
Középső ujjam felszedte, - középsőujj
Gyűrűsujjam mind megette. - gyűrűsujj
Ennek az icike-picikének - kisujj
nem maradt semmi. (Beregújfalu)

Arcmutogató

A gyermek arcán mutogatjuk, simogatjuk azokat a részeket, amit megnevezünk:

Sűrű erdő, sík mező, (haj, homlok)
Pillangó, pillangó, (szem)
Szortyogó, tátogó, (orr, száj)
Itt lemegyen, itt megáll, (has)
Itt a kulacs, itt igyál! (Rát, Téglás)

Itt van a szép oltár, (homlok)
A két gyertya, (szempilla)
A két csengő, (szem)
Itt a kiskapu, (orr)
Bemegy a pap, (száj)
Meghúzza a csengőt, (meghúzzák az orrát)
Csingilingi! (Beregújfalu)

Itt az oltár, (homlok)
Itt a két gyertya, (szem)
Itt a két párna, (arc)
Itt jön ki a pap. (száj)
Csingilingi. (meghúzzák az orrát) (Tiszaújlak)

Orrösszedörzsölő

Orrunkat a gyermek orrához dörzsöljük, s ezt mondjuk:

*Én is pisze, te is pisze,
Gyere, pisze,
vesszünk össze!
Hamm! (vagy) Kac-kac!* (Beregújfalu, Rát)

*Én is pisze,
te is pisze,
No két pisze,
vesszünk össze.* (Salánk)

Homlokkocantók

Homlokunkat a gyerek homlokához nyomjuk, s közben ezt mondjuk:

Túri bika, tur, tur, tur! (Beregújfalu, Rát)

Arcsimogató

A gyermek arcát simogatjuk, miközben mondjuk:

*Ciróka, maróka,
Mit főztél?
Gombódát.
Hová tetted?
A póckára.
Megette a pap macskája
Kác, kác, kác...* (Rát)

*Ciróka, maróka,
Mit főztél?
Gombódát.
Hová tetted?
Pad alá. Megették a kismacskák!* (Beregújfalu)

*Ciróka, maróka,
Mit főztél?
Kását.
Hová tetted?
A polcra. A kiscica megette.* (Beregújfalu)

Ciróka, maróka
Mit főztél, cicuska?
Kását.
Hová tetted?
A polcra.
Míg vízért jártam,
Megette a más macskája,
Kác-kác-kác. (Visk)

Ciróka, biróka,
Hol voltál?
Malomban.
Mit hoztál?
Pogácsát.
Hova tetted?
A polcra.
Elvitte a pap macskája,
Kác, kác, kác! (Salánk)

Csiklandozók

Ujjainkkal felfelé haladunk a gyerek arcán vagy testén, közben csiklandozzuk, s ezt mondjuk:

Így mászik a nyúl a dombra! Így, így, így! (Beregújfalu)

Mász a béka, mász, mász, mász! (Beregújfalu, Rát)

Tenyeresdik

A gyerek markába köröket rajzolnak, simogatják vagy csiklandozzák, miközben mondják:

Bizseréke, bizseréke,
pacsit! (Beregújfalu)

Kerembóda, kerembóda,
Kifőtt a gombóda! (Beregújfalu)

Kozsos, kozsos, kozsos,
Piszkos! (Beregújfalu)

Kerekecske, gombocska,
Ott szalad a nyulacska! (Téglás)

Kerekecske, dombocska,
Elszaladt a nyulacska.
Erre szaladt, erre, erre. (Salánk)

*Kerekecske, gombocska,
Erre fut a nyulacska,
Erre, erre, zöld mezőre,
Jó forrásos legelőre.
Itt elbújik, itt megbújik,
Itt nem látja meg a kuvik!
Kuvik, kuvik,
Vik, vik, vik!* (Som)

*Töröm, töröm a mákot,
Süt a mama kalácsot.
Megzsírozza, megvajazza,
Aki jó lesz, annak adja.* (Salánk)

Kézcsipkedő

Összecsípi egymás keze fején a bőrt, s az összecsíptetett kezeket föl-le lengetve mondják:

*Csipi csóka, vak varjúcska,
Jó vót-e a kislejcska?
Ha jó vót a kislejcska,
Ne csípd meg őt vak varjúcska!
Hess, hess, hess!* (Rát)

*Csipi csóka, varjú vágja,
Holló kalapálja.
Csipp, csipp, csipp!* (Beregújfalu)

*Csip-csip csóka, vak varjúcska,
Komámasszony kéreti a szekerét.
Nem adhatom oda,
Tyúkok ülnek rajta.
Hess, hess, hess!* (Salamon)

Láblógató

Az ülni tudó gyermeket felültetik az asztalra vagy a székre, s lóbálják a lábát előre-hátra:

*Lóg a lába, lóga,
Nincs Katinak dóga.
Mert ha dóga vóna,
A lába nem lógna.
Pucír cigány, hadaró,
Beleesett a pondró!
Hacacaré, hacaca,
Lóg a pendely madzaga.* (Rát)

*Lóg a lába, lóga,
Nincs Zsuzsinak dóga.
Mert ha dóga vóna,
A lába nem lógna.*

(Beregújfalu)

Hőcögtetők

A gyermeket a térdére ülteti valaki, s úgy lovagoltatják, miközben ezt mondják:

*Hőc-hőc, katona!
Ketten ülünk a lóra.
Színát, zabot a lónak,
Abrakot a csikónak.*

(Rát)

*Hőc, hőc, katona,
ketten ülünk a lóra.
Szénát, zabot a lónak,
Abrakot a csikónak.
Botot a kis Julinak!*

(Beregújfalu)

*Hőc, hőc, katona,
Meddig viszi a lova?
Csak a Tisza partig.
Egyet ugrik, nagyot fingik,
Kinek?
Jánoskának!*

(Nagydobrony)

*Hőc, hőc, katona!
Ketten ülünk a lóra.
Úgy megyünk Ungvárra,
A kis kutya lyukába.*

(Rát)

*Düvő, düvő, rekettyére,
Felült Bandi a kecskére.*

(Beregújfalu)

Lóbálók

*Hé, zsupp, kender zsúp,
Ha megázik, kidobjuk!
Hérupsz!*

(Beregújfalu, Rát)

Állni, járni tanítók

Az állni, járni tanuló gyereket biztatják a következő sorokkal:

*Áll a baba, áll,
Mint a kismadár.
Észtendőre vagy kettőre
Férjhez is megy már.* (Rát)

*Jár a baba, jár,
Mint a kismadár.
Hónapután a kert alatt
Lepkét is fog már.* (Rát)

*Áll a baba, áll,
Mint a kismadár.* (Téglás)

*Áll a baba, áll,
Istenkének áll.* (Beregújfalú, Nevetlenfalú)

*Áll a baba, áll,
Mint a gyertyaszál.* (Beregújfalú)

*Áll a baba, áll,
Mint a kisszamár.* (Beregújfalú)

*Jár a baba, jár,
Mint egy kismadár,
Rakosgatja a lábát,
Koptatja a bocskorát.* (Visk)

*Jár a baba, jár,
Mint egy kismadár
Édesanyja karosszéke
Nem messze van már.* (Visk)

*Tipp-topp, lépegess,
Lassan, ne siess!
Jól tartsd magadat,
Büszkén nyakadat.
Vigyázz, állj!* (Som)

*Sétálunk, sétálunk,
Egy kis dombon meg is állunk,
Azután meg lecsucsálunk.* (Téglás)

*Sétálunk, sétálunk,
Egy kis dombon lecsücsülünk,
csüccs!* (Rát, Beregújfalú, Salánk)

Táncoltatók

*Tánci, tánci, muzsika,
Táncol a kis Zsuzsika!*

(Beregújfalú)

Tánci, baba, tánci!

(Rát, Beregújfalú)

*Cini-cini, muzsika,
Táncol a kis Zsuzsika.
Jobbra dűl, balra dűl,
Tücsök koma hegedűl.*

(Salánk)

Természetmondókák

Esőűzők, naphívogatók

*Süss ki, Nap, ház alá
Bújj el hideg föld alá!
Süss ki, Napom, süss ki!
Búzát teríték ki.* (Rát)

*Süss ki Nap,
fényes Nap!
Kertek alatt
a ludaim megfagynak.* (Rát, Beregújfalu)

*Süss ki, Nap!
Szent György nap.
Kertünk alatt
A báránycák megfognak.* (Rát)

*Esik az eső,
ázik a mező,
Haragszik a katona,
Mert megázik a lova!* (Rát)

*Esik az eső,
ázik a mező,
Haragszik a katona,
Mert megázik a lova!
Ne haragudjál,
Inkább bort igyál.
Ha nincsen pénzed,
Majd ad a király.* (Rát)

*Esik az eső, süt a Nap
Paprika Jancsi mosogat.
Hát az öreg mit csinál?
Hasra fekszik, úgy pipál.* (Rát, Beregújfalu)

*Ess, eső, ess!
Holnap délig ess!
Az én hajam olyan legyen,
Mint a cica farka,
Mint a csikó farka,
Még annál is hosszabb,
Mint a Duna hossza,
Mint a Tisza hossza.* (Rát, Beregújfalu)

Állatcsalogatók, állatriasztók

*Csiga-biga,
nyújtsd ki nyakacsكَádót,
Amott jönnek a tatárok,
Levágik a szarvacskádót.* (Rát)

*Csiga-biga gyere ki
Íg a házad ide ki.
Kék tóba tesznek
Onnan ki se vesznek.* (Rát)

*Csiga-biga gyere ki
Íg a házad ide ki.
Kerek tóba vetlek,
Onnan ki se vesznek.* (Téglás)

*Csiga-biga gyere ki,
Ég a házad ide ki.
Sós kútba teszek,
Onnan is kiveszlek.* (Rát)

*Csigabiga, gyere ki,
Ég a házad ide ki!
Kapsz tejet, vaját,
Holnapra is marad.* (Beregújfalu)

*Csigabiga gyere ki,
Ha nem jössz ki, megbánod,
Nem leszünk mi jó barátok.* (Beregújfalu)

*Nyuszi, nyuszi, nyulacsكَám,
Ne félj tőlem, nincs puskám.
Van ám nekem egyebem
Friss káposzta levelem.* (Rát, Beregújfalu)

*Gólya, gólya, gilice!
Mitől véres a lábad?
Török gyerek megvágta,
Magyar gyerek gyógyítja.
Síppal, dobbal, nádi hegedűvel.* (Rát, Beregújfalu)

*Gólya bácsi, kelepelő,
De magas a kéménytető!* (Rát)

*Gólya bácsi, vaslapát,
Hozzál nekem kisbabát!* (Rát, Beregújfalu)

- Gólyát látok,
Fél lábon állok!* (Beregújfalú)
- Kelep, kelep, jó emberek,
Itt a tavasz, örüljétek.* (Beregújfalú)
- Fecskét látok,
szeplőt hányok!* (Rát, Beregújfalú)
- Szebb a páva, mint a pulyka,
Mert a pulyka véres húrka.
Rút, rút, rút!* (Rát)
- Cin-cin, kisegér,
Adok neked csontfogat,
Te meg adjál vasfogat!* (Rát, Beregújfalú)
- Katicabogárka,
hová viszel engem?
Égbe, földbe,
vagy a temetőbe?* (Rát, Beregújfalú)
- Katalinka, szállj le,
Jönnek a törökök,
Sós kútba tesznek,
Onnan is kivesznek.
Kerék alá tesznek
Onnan is kivesznek.
Amott jönnek a törökök,
Mindjárt agyonlőnek.* (Beregújfalú)
- Katicabogárka,
szállj fel az égbe!
Mondd meg Istenkének,
nyissa ki a meleget,
zárja be a hideget!* (Salamon)
- Katicabogárka,
Szállj fel az égbe,
Hozd le a meleget,
Vidd fel a hideget.* (Beregújfalú, Rát)
- Csörög a szarka,
billeg a farka.
Ki lesz a vendég,
egy kis növendék.* (Rát)

*Szállj le, lepke,
Babot adok.
Ha megetted,
Többet adok.*

(Beregújfalu)

*Cserebogár, gyer elő,
itt a büdös szelelő.
Adj vereset vagy kéket,
sohase egyebet.*

(Nagydobrony)

Játékmondókák

Hintáztatók

*Hinta, palinta,
Vigan szól a pacsirta,
Hajtsad, Pista, a hintát,
Hadd érje a pacsirtát.* (Rát)

*Hinta, palinta,
Hagy szóljon a pacsirta.
Dobd meg, Béci a hintát,
Elérjük a pacsirtát.* (Téglás)

*Gingalló,
Szent ajtó,
Főzz kását,
Ha nincs só,
Gingalló.* (Beregrákos)

*Száll a hinta, gyorsan lebben,
A kis Marcsa rajta, fennen.
Még a madár sem száll jobban,
Mint Marika a hintában.* (Rát)

*Egy - megérett a meggy,
Kettő - csipkebokorvessző.
Három - nincsen nekem párom.
négy - biz oda nem mégy.
öt - most érik a tök.
Hat - hasad a pad.
Hét - kiflit süt a pék.
Nyolc - üres a kis polc.
Kilenc - ki s Ferenc.
Tíz - tekenőbe tiszta víz.
Minek az a tiszta víz?
Kiskertet locsolni.
Minek az a kiskert?
Tököt bele vetni.
Minek az a tök?
Disznót hizlalgatni.
Minek az a disznó?
A háját kivenni.
Minek az a hája?
Kocsit keneketni.
Minek az a kocsi?
Asszonyokat - jányokat a pokolba hordani! (Nagydobrony)*

Egy - érik a meggy.
Kettő - feneketlen teknő.
Három - te vagy az én párom.
Négy - megütött a légy.
Öt - érik a tök.
Hat - hasad a pad.
Hét - zsemlyét süt a pék.
Nyolc - tele van a polc.
Kilenc - kis Ferenc.
Tíz - tiszta víz.
Ha nem tiszta, küld vissza,
A kiscica megissza! (Rát)

Egy - most érik a meggy.
Kettő - leng a piros kendő.
Három - nincs nékem párom.
Négy - biz oda nem mégy.
Öt - fújják a kürtöt.
Hat - hasad a pad.
Hét - mit süt a pék?
Nyolc - üres a polc.
Kilenc - kis Ferenc
Tíz - tiszta víz.
Ha nem tiszta, vidd vissza,
Majd a csacsi megissza! (Beregújfalu)

Egy - érik a meggy.
Kettő - csipkebokor vessző.
Három - nincsen semmi károm.
Négy - biz oda nem mégy.
Öt - érik a tök.
Hat - hasad a pad.
Hét - nem ettél túrós derelyét.
Nyolc - üres a polc.
Kilenc - kis Ferenc.
Tíz - tiszta víz.
Ha nem tiszta, vidd vissza,
Két órára hozd vissza! (Beregújfalu)

Egy - érik a meggy.
Kettő - csipkebokor vessző.
Három - te leszel a párom.
Négy - nem ettél túrós dertelyét.
Öt - vidd el az ökröt.
Hat - üres a pad.
Hét - zöldül a rét.
Nyolc - üres a polc.
Kilenc - kis Ferenc.
Tíz - tekenőben tiszta víz. (Beregújfalu)

*Egy - érik már a meggy.
Kettő - szalad a metsző.
Három - nincsen semmi károm.
Négy - bizodalmat tégy.
Öt - érik a tök.
Hat - hasad a pad.
Hét - üres a pék.
Nyolc - üres a polc.
Kilenc - kis Ferenc.
Tíz - tekenőben tiszta víz.
Tizenegy - villahegy.
Tizenkettő - vastekenő.
Tizenhárom - vas a lábod.
Tizennégy - hová még?
Tizenöt - Jancsi bácsi megdöglött.
Tizenhat - holnap lesz a temetése,
te leszel a felesége. (Beregújfalu)*

Labdapattogtatók

*Babos tyúkom ide hallgass,
Kis kertemben ne kapargass!
Adok neked sört, bort, pálinkát,
Kapt el, Julcsa, a labdát! (Beregújfalu)*

*Megy a juhász a számaron Szegedre,
Szegedre,
Jaj, de fényes a kedve,
Az angyalát. (Jánosi)*

*Ki-ki maga mesterségét folytatja,
Tatja, tatja,
A másiknak átadja, adja, adja,
Sárinak! (Beregújfalu)*

*Egy-előre,
Két-kettőre,
Három-hatra,
Hat-kilencre,
Üsd ki tízre,
Tizenegyre.
Gyertyatartó,
Vaskoppantó.
Üti háta,
Döböntőre. (Beregrákos)*

*Első egyre,
Két kettőre,
Három hatra,
Hat kilencre,
Üsd ki tízre,
Tizenegyre,
Gyertyatartó,
Vaskoppantó,
Egy a földre,
Tíz a falra.* (Rát)

*Egy arany alma,
Tíz aranyalma,
Tíz, tíz, tiszta víz,
Tekenőbe meleg víz.
Engem ángyom ott fireszt,
Ahol legmélyebb a víz.
Lökd, fel, ángyom, lökd, fel,
A kakas ülőbe,
Még annál is magasabbra,
A csillagos égbe.* (Mezőgecse)

*Pad alatt, pad alatt volt egy ház,
Abban lakott Mikulás.
Kértem tőle szalonnát,
Még azt mondta, pofon vág.
Ha pofon vág, meghalok,
Elvisznek az angyalok,
Lágy földbe temetnek,
Onnét ki sem vehetnek.* (Beregrákos)

*Egyet dobtam, csattintottam,
Kettőt dobtam, gyűrűt húztam,
Hármat dobtam, gombolygattam,
Kijártam az első osztályt,
Most megyek a másodikba.* (Beregújfalu)

Mesemondókák

*Eccer vót egy ember
szakállá vót kender.
Közel vót a tenger,
Beleesett seggel.
Kiszáradt a tenger,
Kimászott az ember.*

(Rát)

*Vót egyszer egy ember,
szakállá vót kender.
Bikkfa tarisznyája,
Égerfa csizmája.
Közel vót a tenger,
Beleesett seggel.
Két kutya húzta,
két macska nyúzta,
betették a lepedőbe,
kivitték a temetőbe.*

(Nagydoborny)

*Egy, kettő, három, négy,
hát te, bolond, hová mégy?
Én megyek Bécsbe,
vasat viszek kovácsnak.
Kovács nekem patkót ad,
patkót adom lovamnak,
lovam nekem trágyát ad,
trágyát adom földemnek,
földem nekem búzát ad.
Búzát adom molnárnak,
molnár nekem lisztet,
lisztet adom sütőnek,
sütő nekem kenyért ad.
Kenyért adom kondásnak,
kondás nekem botot ad.
Úgy megütöm ezt a kutyát,
Hogy végcifrázza ezt az utcát.*

(Rát)

*Egy, kettő, három, négy,
te kis kutya hová mégy?
Nem megyek én messzire,
csak a falu végire.*

(Téglás)

*Egy, kettő, három, négy,
te kis fiú, hová mégy?
Megyek a kőhid alá játszani,
három vasat találni.
Vasat adom kovácsnak,
kovács nekem szénát ad.
Szénát adom bocinak,
boci nekem tejszit ad.
Tejszit adom mamának,
mama nekem popát ad.* (Jánosi)

*Volt egyszer egy ember,
szakállá volt kender.
Égerfa csizmája,
bükkfa tarisznyája.
Közel volt a tenger,
beleesett seggel.
Két macska húzta,
két kutya nyúzta,
túrós néni siratta,
tejfeles néni kacagta.* (Beregújfalu)

*Mondjak egy mesét?
A kutya elvitte a kefét.
Mondjak egy másat?
A macska elvitte a nyársat.* (Beregújfalu)

*Volt egyszer egy kemence,
belebújt a kis Bence.
Kormos volt a kemence,
fekete lett kis Bence.
Arra ment a mamája,
nem ismert a fiára.
Becsukta a kemencét,
jól elverte kis Bencét.* (Beregújfalu)

- Hová mész, te kisfiúcska?
- Vesszőt szedegetni.
- Minek az a vessző?
- Kiskertet rekeszt(e)ni.
- Minek az a kiskert?
- Tököt bele vetni.
- Minek az a tök?
- Disznót felnevelni.
- Minek az a disznó?
- Háját kiszedni.
- Minek az a háj?
- Kocsit kenégetni,

- *Minek az a kocsi?*
- *Kisasszonyt hordozni.*
- *Minek az a kisasszony?*
- *Pulyát felnevelni.*
- *Minek az a pulya?*
- *Kenyért pusztítani.* (Beregújfalu)

*Szervusz tíz!
Hogy vagy húsz?
Eredj a harmincadik városba,
A negyvenedik utcába,
Az ötvenedik szám alá.
Mond meg a hatvannak,
Ne hetvenkedjen a nyolcvan tojásával,
Mert kilencvenszer úgy pofon vágom,
Hogy százfele esik.* (Beregújfalu)

*Volt egyszer egy róka,
Bement a tyúkólba.
Elkapták a rókát,
Eltörték a lábát.* (Beregújfalu)

*Egyszer egy kis róka,
Bement a tyúkólba.
Megadta az árát,
Kitörte a lábát.* (Salánk)

Végtelen mese

*Volt egy dongó meg egy légy,
Tovább is van, mondjam még?* (Beregújfalu)

Csúfolók

<i>Aladár, Kilenc kutya, hat agár.</i>	(Nagymuzsaly)
<i>Aladár-baladár, Neked tojik a madár!</i>	(Beregardó, Zápszony)
<i>Anna, Csípjén meg a hangya!</i>	(Jánosi)
<i>Anna, Kiborult a kanna!</i>	(Nagyszőlős)
<i>Anna, A feje kanna!</i>	(Barkaszó)
<i>Ádám, Éva, Két szem szilva!</i>	(Nagybereg, Rát)
<i>Ádám, Éva, két szem szilva, Ábrahám!</i>	(Beregújfalú, Csonkapapi, Jánosi, Nagybereg, Nagyszőlős)
<i>Ádám, Hol a ládám?</i>	(Beregújfalú)
<i>Ágnes, mágnes!</i>	(Beregszász)
<i>Ákos, mákos!</i>	(Nagymuzsaly)
<i>Balázs, Csípjén meg a darázs!</i>	(Bátyú, Beregújfalú, Jánosi)
<i>Béla, Vigyen el a héja!</i>	(Jánosi)
<i>Béla-héja, vastaréja!</i>	(Beregújfalú)
<i>Béla, Vörös, mint a cékla!</i>	(Badaló)
<i>Boris, Bori, Borbála, Vizet visz a csordára.</i>	(Nagydobrony)
<i>Böske, libaseggit kösd be!</i>	(Rát)

<i>Böske, Háromlábú szöcske!</i>	(Jánosi)
<i>Dénes, Kisült már a béles!</i>	(Nagymuzsaly)
<i>Dezső, Csepereg az eső!</i>	(Nagybereg)
<i>Dezső, Mozog a háztető!</i>	(Jánosi)
<i>Elek, Sose lesz meleg!</i>	(Jánosi)
<i>Elemér, Csípjén meg a kiséger!</i>	(Beregújfalu, Nagybereg)
<i>Erzsem-berzsem, borstörő, Macska farkát tekerő.</i>	(Nagydobrony)
<i>Eszter, Haja kender!</i>	(Zápszony)
<i>Eta-beta, cigaretta, Beleesett a moslékba!</i>	(Rát)
<i>Giza, Szecskás a búza.</i>	(Barkaszó)
<i>Gusztí, fáj a fogam, húzd ki!</i>	(Beregszász)
<i>Gyula, miért vagy olyan mulya?</i>	(Beregszász)
<i>Gyurka, kell egy darab hurka?</i>	(Rát)
<i>Gyurkó, kell murkó?</i>	(Barkaszó)
<i>Ignác, engem többet nem látsz!</i>	(Csonkapapi)
<i>Ildikó, rúgjon meg a kiscsikó!</i>	(Beregújfalu)

<i>Jankó, pipadohányzacskó!</i>	(Nagybereg, Zápszony)
<i>János, füstölög a város!</i>	(Beregújfalú)
<i>János bácsi, csi-csi-csi. Mondja meg, Hogy mi csípi.</i>	(Nagydobrony)
<i>Jóska, levelet hozott a posta!</i>	(Bátyú, Beregújfalú, Rát)
<i>Jóska, bebújt a tyúkólba! Mefogott egy kislíbát, kitekerte a nyakát.</i>	(Rát, Nagydobrony)
<i>Juliska, jó a tejes puliszka?</i>	(Nagybereg)
<i>Katica, karmoljon meg a cica!</i>	(Bátyú, Beregújfalú, Jánosi)
<i>Lackó, pipadohányzacskó!</i>	(Beregújfalú, Rát)
<i>Lajos, az élet bajos!</i>	(Beregszász, Beregújfalú)
<i>Lenke, ügyetlenke!</i>	(Beregszász, Beregújfalú)
<i>Máris, hol a bugyelláris?</i>	(Nagydobrony)
<i>Miki, Jól nézünk mi ki!</i>	(Beregújfalú, Nagybereg, Nagyszőlós)
<i>Vak Pali, vak Pali, Vak, vak, vak, Neki ment az ablaknak.</i>	(Rát)
<i>Péter, szalad a nagy késsel!</i>	(Rát)
<i>Rebeka, dróton jár a dereka!</i>	(Rát)

- Rebeka,
dróton jár a dereka!
Aki aztat meglátja,
Tátva marad a szája! Ááá!* (Beregújfalu)
- Sándor,
kenyírhajír táncol,
Szalonnáír pityereg,
Cigányjányír kesereg.* (Rát)
- Sándor,
Gatyába táncol!* (Beregújfalu)
- Sinyi-Sanyi sapka,
Mit eszik a macska?
Egeret, bogarat,
Mindenféle madarat!* (Beregújfalu)
- Vince,
Hol a boros pince?* (Nagymuzsaly)
- Vince,
teli van a pince!* (Rát)
- Zoltán,
Lovagol a bolhán!* (Rát)
- Zoltán, Zoltán,
Nem fázol tán?* (Nagydobrony, Rát)
- Ember kell ide szálas,
De nem ilyen taknyos, nyálas!* (Rát)
- Halász, vadász - éhenkórász.* (Rát)
- Cigánymore, gádzsó,
tengeripogácsa!* (Rát)
- Cigánymore, dik-dik-dik!
Pasulyt eszik, megdöglik.* (Rát)
- Árulkodó Júdás,
Kell egy hímes tojás?* (Rát)
- Árulkodó Júdás,
Kell egy seggberúgás?* (Rát)
- Utánozás -, majomszokás.* (Rát)

*Cinkemadár,
ugrál a fán!* (Rát)

*Április bolondja,
Felmászott a toronyba.
Fél tizenkettő,
Bolond mind a kettő.* (Rát)

*Digi-dagi, daganat,
Üzögi a halakat.
De a halak ügyesek,
Digi-dagi elesett!* (Rát)

Kiszámolók

*Egyedem-begyedem, tenger tánc.
Beteg-í még a finánc?
Beteg bizony, nem eszik,
A temetőben fekszik.
Ráfutott a vadalma,
Öregapád hatalma.
Kincs, kincs, te vagy kint! (Rát)*

*Egyedem-begyedem, tenger tánc,
Hajdú sógor, mit kívánsz?
Nem kívánok egyebet,
Csak egy tőtött verebet. (Rát)*

*Lementem én a pincébe
Vajat csipegetni.
Utánam jött édesapám hátba veregetni.
Nád közé bújtam,
Nád sípot fújtam.
Az én sípom így szólott:
Dí-dá-dú,
Te vagy az a nagy szájú! (Rát)*

*Apa-cuka, funda luka,
Funder kamen, kamen duka.
Áp cuk, funde luk.
Funder kámen, kámen duk.
Te vagy a fogó! (Rát)*

*Ön, dön, desz,
Deszen, dáré, desz.
Ala, hala, potrohala,
Ördög vigye ezt. (Rát)*

*Megy a vonat,
Megy, megy, megy.
Hová megy?
Mond meg nékem azt is, te!
(A kérdezett mond egy helységnevet)
Milyen színben megy a vonat,
Mond meg nékem azt is, te!
(A kérdezett mond egy színt)
Van-e néked olyan színed,
Mond meg nékem azt is, te!
(Ha nincs rajta a nevezett szín, akkor ő a fogó) (Beregújfalú)*

*Enike, benike, kukube,
Ábel, fábel, domine.
Ece, pece, doku pece,
Stráf!* (Beregújfalu, Rát)

*Egy, kettő, három, négy, öt,
Mariska harisnyát köt.
Hogy ne legyen se kicsi, se nagy,
Te meg rózsám, kint vagy!* (Beregújfalu)

*Ó, ó, ó, tündérkaszinó,
Kire jut a huszonkettő,
Az lesz a fogó!
Egy, kettő..., huszonkettő.* (Beregújfalu)

*Elmentem én az erdőbe
Fát szedegetni.
Utánam jött édesanyám
Bottal veregetni.
Nád közé ugrottam,
Nádból sípot csináltam.
Az én sípom azt fújta, hogy
dib, dob, daruláb,
Tarka kutya meztláb.* (Beregújfalu)

*Piros kendő, pi, pi, pi.
Az alatt van valami.
Két kis egér meg egy nyúl,
Kidülhet az ifjú úr.* (Beregújfalu)

*Ecc, pecc, kimehetsz,
Holnapután bejöhetsz.
Cérnára, cinegére,
Ugorj, cica, az egérre.
Fuss!* (Déda, Rát)

*Etyem, petyem, ponty,
Mosogatórongy.
Tegnap délben jöttél volna,
Kaptál volna húst.
Én egy kicsit kaptam,
Tarisznyámba raktam.
Tipegtem, topogtam,
Addig míg elhullattam.* (Déda)

*Egyedem, begyedem, német tánc,
Beteg-e még a finánc?
Beteg bizony, nem eszik,
A temetőben fekszik.
Majd felkel az nemsokára,
A nagy úrnak a szavára,
Ikom-bikom, tanálbikom, pukk! (Déda)*

*Lap, lap, lap,
Levelező lap.
Rá van írva nagy betűkkel,
Hogy te számár vagy! (Beregújfalu)*

*Madarak voltunk,
Földre szálltunk,
Búzaszemet szedegettünk.
Mondd meg,
Hányat szedtél fel te! (Beregújfalu)*

(Rámutatunk valakire, mond egy számot,
akire a szám jön - az a fogó vagy hunyó)

*Egyem-begyem, csobolyó,
Kecskerágó, mogyoró,
A bernáti bankó.
Szőlő, lipity-lapattyú,
nem vagyok én félnyakú.
Szent Pál lovát vasalom,
Rézbotjával kongatom.
Kong, kong,
Balog sütő, vaskemence,
Hátuljába sül a kecske.
Aló mars, kifele! (Beregújfalu)*

*Egy, begy, libabegy,
Kire jön a huszonegy?
Vagy: terád megyen ezerkétszázhuszonegy. (Beregújfalu, Rát)*

*Kert alatt a macska
szemét pillogtatja.
Elvesztette gombostűjét,
A kutyára fogta.
A kutya azt mondta,
Hogy ő el nem lopta.
Inc, pinc, kalapinc,
Te vagy odakint! (Beregújfalu)*

*Kertem alatt van egy ház,
Abban lakik Mikulás.
Kértem tőle vacsorát,
Azt mondta, hogy pofon vág.
Ha pofon vág, meghalok,
Mennybe visznek angyalok.
Répa közé temetnek,
Megesznek az egerek.* (Beregújfalu)

*Antanténusz,
szórákaténusz,
szóraka-tiki-taka.
alá-balá
bim-bam-bum.* (Nagydobrony, Rát)

*Ecem-pecem, pimpallaré,
szól a rigó, rakoncáré,
cérnára, cinegére,
ugorj, cica, az egérre,
fogd!* (Nagydobrony)

*Munkácson vót egy kis bót,
abban mindenféle vót.
Tenta, penna, papiros,
eridj ki, te kis piros!* (Nagydobrony)

*Egy, kettő, három, négy, öt, hat,
fotbalozni megy a csapat.
Kérdi tőle az ellenség:
Hány gólt kérsz te? (Nagydobrony)
(Akire rámutat, az mond egy számot,
és addig folytatják a számolást.)*

*Éni, péni, jupi, téni,
Efer, gefer, gumi néni.
Ipsziló, ipsziló,
Te vagy a fogó.* (Rát)

*Icike-picike pesti nő,
Nagy pofáját festi ő.
Akire jut a százkettő,
Az a betörő.* (Rát)

Egyéb mondókák

Vonalhúzóató

*Pont, pont, vesszőcske
Készen van a fejecske.
Kicsi nyaka, nagy a hasa
Készen van a török basa.* (Rát)

Hétsoroló

*Hétfő hetibe,
Kedd kedvibe,
Szerda szeribe,
Csütörtök csűribe,
Péntek pitvarába,
Szombat szobájába,
Vasárnap kétszer
az Isten házába!* (Beregújfalu, Rát)

Civakodók, marakodók

*Félre kakas, félre tyúk,
Arra van a gyalogút!* (Beregújfalu, Rát)

*Csere-bere, fogadom,
Többet vissza nem adom!* (Beregújfalu, Rát)

*Cigány adta, visszakírte,
Másvilágon íg a lelke.* (Beregújfalu, Rát)

*Úgy kellett, úgy kellett,
Káposztába hús kellett!* (Rát)

*Örök harag,
Míg a kutya meg nem harap!* (Beregújfalu, Rát)

*Örök harag, fakereszt,
Többet nem játszok veled!* (Beregújfalu)

*Örök harag, fakereszt,
Énfelőlem elmehetsz.
Meguntam a barátságot,
Többet veled nem is játszok!* (Beregújfalu)

Beugratók

Szereted az almát?

Igen.

Várd meg az estét,

jönnek a kecskék.

Húzd meg a farkát,

potyognak az almák. (Rát)

Mondjad mindenre azt, hogy tök!

Egy emelet.

Tök.

Két emelet.

Tök.

Mi a fejed?

Tök. (Beregújfalú)

Jártál kertben?

Jártam.

Láttál farkast?

Láttam.

Féltél tőle?

Nem.

Volt háza?

Volt.

Volt benne óra?

Volt.

Hány óra volt rajta?

9.

Annyi szeretőd van. (Beregújfalú)

Jártál kertben?

Jártam.

Láttál farkast?

Láttam.

Féltél tőle?

Nem. (Beregújfalú)

(A válaszolónak a szemébe fújnak, s ha pislant,
akkor azt mondják, hazudsz, mert féltél.)

Névnepköszöntők

Zoltán este ma vagyon,

Ugrik a nyúl a fagyon.

Érjen a hó bokáig,

Zoltán éljen sokáig. (Beregújfalú)

*Ugrik a nyúl a fagyon,
Az Isten sok Sándor napot adjon! (Beregújfalu)*

*Éljen Sándor sokáig,
Míg szakálla nem nő bokáig. (Beregújfalu)*

*Géza estét hallottam,
Ezért ide szaladtam.
Éljen soká, nem bánom,
Tiszta szívből kívánom!
A Tiszában úszik egy harcsa,
Az Isten a Gézákat sokáig tartsa.
Tartsa, tartsa sokáig,
Száz esztendő's koráig. (Beregújfalu)*

*Úgy szálljon rád az égnek áldása,
Mint tavasz reggelén harmat a rózsára.
Kövesse az élted szerencse, boldogság,
Hogy még sok-sok neved napján viszontlássuk egymást. (Beregújfalu)*

*István napra virradtam,
Hamar ide toppantam.
Megérdemlek egy krajcárt
Vagy egy pohár pálinkát. (Rát)*

*Egy, kettő, három, négy,
Azt kívánom soká élj! (Beregújfalu)*

*Bizseréke, bizseréke,
Szaladj ki a tarka rétre!
Ottan szedjél margarétát,
Avval köszönts fel Zsuzsikát! (Beregújfalu)*

Újévköszöntő

*Adjon Isten füvet, fát,
Tele pincét, kamarát.
Sok örömet a házba,
Boldogságot a családba. (Téglás)*

Húsvéti locsolóversek

*Húsvétnap reggelén az ég igen magas,
Repül a gondolat, mint a királyi sas.
Kelj fel, gyenge kislány,
Mélyen elaludtál.
Add ki azt a pár hímest,
Amit nekem szántál.
Add ki hát szaporán,
Ne késtess sokáig,
Hogy gyenge seregemmel
Mehessek tovább is.*

(Rát)

*Kiskertben jártam,
Ibolyát találtam.
El akart hervadni,
Szabad meglocsolni?*

(Rát)

*Mély gyászba borult
az egész természet,
Midőn Krisztus urunk
keresztfán szenvedett.
Jámbor tanítványi
zokogva siratták,
mint jó gyermek
a jó édesanyát.
De harmadnap múlva
megnyílt a sír szája,
s kilépett belőle
az élet királya.
Megmutatván,
hogyan lesz feltámadás,
Síron túli örök jutalmazás.
Szívemből kívánom,
A pár hímest elvárom.*

(Rát)

A mondóka

Rövid kutatástörténeti áttekintés

Az első játékszövegek, mondókák a 19. sz. végén, a népköltészeti gyűjteményekben jelennek meg. Erdélyitől¹ kezdve majdnem mindegyik népköltési gyűjtemény külön fejezetet szentel a játékoknak, melyek között szép számmal szerepelnek mondókák is. Mivel a gyűjtők a gyermekköltészetet a népköltészet egyik ágának tartották, így a játékok többi típusára nem terjed ki a figyelmük. A mondókák ekkor még nem önálló műfajként jelennek meg, hanem a gyermekjátékokkal együtt. Erdélyi 20 játékot és gyermekdalt jegyzett le, Kriza is mintegy 20 mondókát és játékot közöl. A Magyar Népköltési Gyűjtés² I. kötetében kb. 50 játék és mondóka szerepel, az addig megjelent változatokkal összehasonlító jegyzetekkel.

A kor legjelentősebb játékgyűjteménye, Kiss Áron *Magyar gyermekjáték-gyűjteménye*³, 1161 játékkal és mondókával. A kötet Kiss Áron tanítóképző igazgató kezdeményezésére jött létre, aki az 1883. évi országos tanítógyűlésen indítványozta: „1. A játékoknak s az esetleg velük járó daloknak a magyar nemzeti nevelés szolgálatában kell állniuk, s ezért a játékokban a magyar jelleg megőrvendő. 2. A gyermekek játécai s ezek dallamai a haza minden vidékén megőrvendőek.”⁴ Felhívására a gyűjtésben 200 vidéki tanító vett részt.

A *magyar gyermekjáték-gyűjteményben* megjelent a Magyar Nyelvőrben és a MNGy I-III-ban addig publikált összes anyag. Ezen kívül megyénként 5-7 helységről érkezett gyűjtés. A kiadvány 1161 játékot tartalmaz, ebből 32 *fel nőttek játécai ölbeli gyermekekkel*, 350 *mondóka* (ebből 195 *kiolvasó vers*) és 779 játék.

A 20. század első felében a kezdeti lendület alábbhagyott, nem folytatódott a 19. század végének értékes kezdeményezése, a gyermekjáték-kutatás háttérbe szorult, másodlagos jelentőségűvé vált. A század második felében azonban több olyan monográfia is megjelent, amely a magyar folklorzika egészének élvonalába tartozik. Ekkor jelent meg Bakos József *Mátyusföldi gyermekjátékok* (1953) című gyűjteménye⁵ is. A 38 faluban gyűjtött játékanyag a magyar gyermekjátékkincs valamennyi típusát felöleli. Minden játék funkcióját ismerteti, jegyzeteiben pedig nemcsak a játék magyar változatairól ír, hanem a játék eredetére, külföldi párhuzamaira is rámutat.

Ugyanebben az időszakban (1951) jelenik meg a *Magyar Népzene Tára* I. kötete *Gyermekjátékok* címmel⁶, Kerényi György szerkesztésében, Kodály Zoltán előszavával. A kötet jelentős előrelépés a gyermekjátékok rendszerezése terén, igaz, hogy a dallam alapján történő rendszerezés csak az énekes játékokra terjed ki.

¹ Erdélyi János: *Népdalok és mondák*. I-III. Pest, 1846-1848.

² Arany László - Gyulai Pál: *Elegyes gyűjtések*. MNGy. I. Pest, 1872.

³ Kiss Áron: *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény*. Kiadja Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, Budapest, 1891.

⁴ Uo. XI. o.

⁵ Bakos József: *Mátyusföldi gyermekjátékok*. In: *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény VII.* Bp; 1953.

⁶ *Gyermekjátékok*. In: *A Magyar Népzene Tára I.* Szerk.: Kerényi György. Bp; 1951.

A követő évtizedekben számos értékes regionális és tematikus gyűjtemény jelent meg. Gazda Klára⁷ egy háromszéki falu gyermekvilágának bemutatásakor egész fejezetet szentelt a gyermekjátékoknak és mondókáknak, Géczi Lajos⁸ ung vidéki gyermekjátékokat, mondókákat adott közre, Lábadiné Kedves Klára⁹ a Drávaszög, Gágyor József¹⁰ a szlovákiai magyar nyelvterület, Burány Béla¹¹ és Matijevics Lajos¹² a Vajdaság gyermekjátékait és mondókáit gyűjtötte össze. A mindmáig legteljesebb mondókagyűjtemény a Faragó Imre - Fábíán József által szerkesztett *Bihari gyermekmondókák*¹³ című kiadvány, amely 7375 mondókaváltozat teljes szövegét tartalmazza, mintegy 16 000 verssor terjedelemben.

A mondóka műfaji meghatározása

Az a tény, hogy a kezdetekben a mondókák a gyermekjátékokkal együtt szerepeltek a néprajzi gyűjteményekben, igen tág teret adott a mondóka műfaji meghatározásának és osztályozásának.

Neves néprajzkutatóink közül Kodály Zoltán volt az, aki a Magyar Népzene Tára I. kötetének előszavában már foglalkozott a mondókákkal, s úgy határozza meg azokat, mint „a gyermekdal - rendszerint dallamtalan - oldalhajtásá”-t. A ritmus elsődleges szerepét hangsúlyozta. Úgy vélte: „Az alapképlet ismételtetésével, a negyed hangok nyolcadokra való felbontásával, variálásával hihetetlen ritmusgazdagságot kap a kicsinyek dallamkincse.”¹⁴

A Magyar Néprajzi Lexikon is hasonlóképpen fogalmaz: „A mondóka a gyermekek körében használatos, erősen ritmikus, dallamos hanglejtésű vagy sokszor énekelt versike”¹⁵.

Borsai Ilona volt az, aki elemezte és rendszerezte a gyermekmondóka minden műfaji sajátosságát. Szerinte: „Olyan komplex műfajjal állunk szemben, amelyben a kisgyermekek életének vagy a természet jelenségeinek különböző alkalmihoz kapcsolódó ritmikus szöveg egy bizonyos mozdulat vagy mozdulatsor kíséretében, ütempáros szerkezetből alakuló, gazdag formavilágú dallam-motívumokkal, illetve deklamáló vagy dallamos hanglejtéssel hangzik fel.”¹⁶

Amint a fentiekből is kitűnik, a közös a meghatározásokban, hogy mindegyik a mondóka ritmusát emeli ki, mint a műforma jellegzetes vonását.

⁷ Gazda Klára: *Gyermekvilág Esztelneken*. Bukarest, 1980.

⁸ Géczi Lajos: Ung vidéki gyermekjátékok és mondókák. In: *Új Minden Gyűjtemény 3*. Bratislava, 1984.

⁹ Lábadiné Kedves Klára: *Gyíngyet-gyöngyöt asszonyának. Drávaszögi (alfalusi) népi mondókák és gyermekjátékok*. Horvátországi Magyarok Szövetsége, Eszék, 1989.

¹⁰ Gágyor József: *Megy a gyűrű vándorútra*. Gondolat, Budapest, 1982.

¹¹ Burány Béla: *Nádsípöt fújtam! Vajdasági magyar népi mondókák és játékok apró gyermekeknek*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1987.

¹² Matijevics Lajos: *Tíz, tíz, tiszta víz*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1976.

¹³ Faragó József-Fábíán Imre: *Bihari gyermekmondókák*. Bukarest, 1982.

¹⁴ Kodály Zoltán: Előszó. In: *A Magyar Népzene Tára I*. Budapest, 1951. XIII. o.

¹⁵ Lajos Árpád: Mondóka. In: *Néprajzi Lexikon III*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 641-642. o.

¹⁶ Borsai Ilona: A magyar népi gyermekmondóka műfaji sajátosságai. In: *Népi Kultúra – Népi Társadalom XI-XII*. Budapest, 1980. 545. o.

Lázár Katalin, az MTA Zenetudományi Intézetének munkatársa Borsai Ilona kutatási eredményeire alapozva, és azt továbbfejlesztve, azt vallja, hogy a mondókák nem tartoznak a szorosan vett játékok közé, mivel a mondókáknak nem cselekményük, hanem funkciójuk van, azaz „alkalomhoz kötöttek”¹⁷. Katicaröptetőt pl. akkor mond a gyermek, ha talál egy katicabogarat, kiszámolót pedig akkor, ha ki akarja jelölni egy-egy játék főszereplőjét. Lázár Katalin osztályozási szempontja szerint a dajkarímek, a bölcsődalokat kivéve, nem tartoznak a mondókák közé, mivel azok bármikor játszhatók.

A mondóka meghatározásából adódnak az osztályozási különbségek is. A szöveggyűjtemény összeállításakor a szerkesztők Borsai Ilona osztályozási rendszerét vették alapul, tehát az ölbeli gyermek játékeit (dajkarímeket) is besorolták a mondókák közé. Az alábbiakban a nagyobb csoportok néhány jellemző sajátosságát emeljük ki.

Dajkarímek (Ölbeli gyermek játécai)

Ezek a játékok segítik a kisgyermeket abban, hogy saját testrészeit, illetve azok használatát megismerje és megtanulja, a játék egyben a szórakoztatását is szolgálja. A gyermek ebben a korban még nem tud játékot kezdeményezni, ezért szükség van egy felnőttre vagy egy nagyobb gyerekre, aki segíti a játék kialakulását.

A szövegek, a cselekmény mind az ölbeli gyermek képességeihez alkalmazkodnak, szókincsének felelnek meg, tanításukat, szórakoztatásukat szolgálja. A legtöbb csoportosítás a mondókák között említi ezeket a szövegeket, Lázár Katalin szerint azonban ez nem helytálló, mert ezeknek a játékoknak van cselekményük, tehát alkalomtól függetlenül bármikor játszhatók.

Természetmondókák

A természetmondókák jelentős hányada naphívogató. A régi időkben a sámán vagy táltos feladata volt a megfelelő időjárás biztosítása, ezért különféle eljárásokkal, és az azt kísérő szövegekkel próbálták a jó időt előidézni. Ennek maradványa maradt fenn a gyermekek körében. A naphívogatók tehát a pogány hitvilág elemeit őrzik.

A nap mellett az esőnek volt még fontos szerepe a földművelő nép körében. Ezzel magyarázható, hogy a naphívogatók mellett esőkérőt is szép számmal találunk a gyűjteményekben. Az analógiás mágia révén az emberek hittek abban, hogy nemcsak a vetés nő meg az esőtől, hanem a gyerek, illetve annak haja is, s ezért gyakran mondogatták a kis növésűeknek, hogy „álljanak ki az esőre, nőni.”

Állatmondókák

Legismertebb állatmondókák a katicabogár-röppentők és a csigacsalogatók. Kiss Áron szerint „(...) ez az állat a németeknél Frouwa istennőnek, a kellemes levegő istennőjének volt szentelve, azután szűz Mária szolgálatába állott. A gyermekek azt hiszik, hogy ha kezeiken mászatják, s onnan felrepül, meleg lesz. Néhol szűz Mária anyja után Anna Katalinabogárnak

¹⁷ Lázár Katalin: Népi játékok. Planétás Kiadó, Budapest, 1997. 44. o.

vagy Katalinbogárnak is nevezik. A magyar neve is ilyen vonatkozású lehet, a magyar mondóka összeköttetésbe hozza a házassággal is és ebben a lánygyermek azt kérdi a kezéről felröppenő bogártól, merre viszi őt vagy a ládáját? Arra megy férjhez. (...) Ha aztán a bogár leesik a földre, kétségbe vannak esve, mert azt jelenti, hogy meghal, a ki kérdezte a bogarat.”¹⁸

A csiga - szintén Kiss Áron könyve szerint - a termékenység előhírnöke, a róla, illetve hozzá szóló mondókák más népeknél, pl. a németeknél is megtalálhatók.

A madarak közül a fecskéről és a gólyáról találjuk a legtöbb mondókát. „A fecske „Isten madara” volt általánosan ismert hit szerint. (...) Általános volt az első fecske megjelenésekor „szepőlőlvitető” mondókát mondani, arcot „le mosó” mozdulatok kíséretében: „Fecskét látok, szepőlőt hányok”¹⁹

A mondókák tanúsága szerint a gólya is nagy népszerűségnek örvend a gyermekek körében. Egyik legismertebb mondókánkban - a kutatók megállapításai szerint „...a hangszerekkel való sámán-gyógyítás ősrégi emléke maradt reánk. ...A „török gyerek” emlegetése pedig a 150 évig tartó török uralmat idézi.”²⁰

Csúfolók

A gyermek növekedvén, nemcsak az őt körülvevő természettel ismerkedik, hanem a szűkebb, majd tágabb környezetének tagjaival is. Odafigyel rájuk, felfedezi külső, majd belső tulajdonságaikat is. A másik gyermekkel való kapcsolatteremtés eszköze a csúfoló, melynek hangvétele inkább pajkos, játékos, bosszantó, de mégsem sértő. A ritmusos, rímes mondatok beágyazódnak, megragadnak a gyermek fejében, s azonnal előjönnek, mihelyt a gyermek olyan helyzetbe kerül, ahol ezt lehet mondani.

A csúfolók többnyire név, tulajdonság, foglalkozás és nemzetség csúfolók, de vannak falucsúfolók is. Legismertebbek a névcúfolók, illetve a külső és belső tulajdonságot (sovány, kövér, szeplős, rendetlen, árulkodó, nyafogó, kényes...stb.) csúfoló rigmusok.

Kiolvasók, kiszámolók

A kiolvasó vagy kiszámoló „...valamely gyermekjáték központi, pozitív vagy (és) negatív szereplőjének a kiválasztására szolgál.”²¹ A gyermekek a játék megkezdése előtt körbe állnak, majd egyikük a mondóka ritmusára mutogatással számol. Az óramutató járásával egy irányban haladva addig folytatja, míg a mondóka tart. A kiválasztás történhet egyszeri kiszámolással: akire az utolsó hangsúly esik, az kapja a feladatot, vagy kirekesztéssel: addig ismétlik a kiszámolót, míg csak ketten maradnak, s kettejük közt dől el a szerep.

¹⁸ Kiss Áron: Magyar gyermekjáték-gyűjtemény. 504-505. o.

¹⁹ Pócs Éva: Néphit. In: *Magyar Néprajz VII.* Budapest, 1990.

²⁰ Vö. Lázár Katalin: Népi játékok.

²¹ Kovács Ágnes-Lajos Árpád-Szendrei Janka: Kiolvasó, kiszámoló. In: *Néprajzi Lexikon.* 199. o.

Irodalomjegyzék

- Bakos József: Mátyusföldi gyermekjátékok. Új Magyar Népköltési Gyűjtemény VII. Budapest, 1953.
- Bakos József - Kerényi György: Útmutató a népi énekes-táncos gyermekjátékok gyűjtéséhez. Budapest, 1953.
- Barsi Ernő: Győr környéki gyermekjátékok. Arrabona, 9. 1967.
- Borsai Ilona: Népi gyermekjátékok, mondókák. In: Dobszay László: A magyar dal könyve. Budapest, 1984.
- Borsai Ilona - Igaz Mária: Ki játszik körbe? Budapest, 1955.
- Borsai Ilona - Kovács Ágnes: Cinege, cinege, kismadár... Népi mondókák, gyermekjátékok kicsiknek. Budapest, 1975.
- Borsai Ilona - Hajdú Gyula - Igaz Mária: Magyar népi gyermekjátékok. In: Ének - Zene Szakköri Füzetek 2. Budapest, 1975.
- Burány Béla: Hej, széna, széna... 120 vajdasági magyar gyermekjátékdal. Zenta, 1973.
- Czébely Lajos: Madarak voltunk, földre szálltunk. In: Madarak voltunk. Kárpátaljai néprajzi írások. Budapest - Beregszász, 1999.
- Cselényi Józsefné: Óvár, fényes vár... In: Mosonmagyaróvári Helytörténeti Füzetek, Mosonmagyaróvár, 1984.
- Csete Balázs: A jászkiérei gyermek élete a születéstől a házasságig. Szolnok, 1993.
- Dancs Lajos: Kör, kör, ki játszik? 100 énekes-táncos népi gyermekjáték Szabolcs-Szatmár megyéből. Nyíregyháza, 1982.
- Faragó József - Fábíán Imre: Bihari gyermekmondókák. Bukarest, 1982.
- Fügedi Márta: A gyermek a matyó családban. Miskolc, 1988.
- Gazda Klára: Gyermekvilág Esztelneken. Bukarest, 1980.
- Gágyor József: Megy a gyűrű vándorútra. Gondolat, 1982.
- Géczi Lajos: Ung vidéki gyermekjátékok és mondókák. In: Új Mindenes Gyűjtemény 3. Bratislava, 1984.
- Gönczi Ferenc: Somogyi gyermek. A Dunántúli Tudományos Intézet Kiadványai XII. Új-Somogy Ny. 1937.
- Gönczi Ferenc: Somogyi gyermekjátékok. Kaposvár, 1949.
- Hajdú Gyula: Magyar népi játékok gyűjteménye. Budapest, 1971.
- Katona Imre: Bölcsődalok. Gyermekmondókák és játékdalok. Párosítók. In: A magyar népköltészet. Budapest, 1969.
- Kelemen József: Egyedem-begyedem. Folklorisztikai és nyelvészeti tanulmányok a kiolvasó gyermekversek kezdetéről. Szeged, 1937.
- Kerényi György: 100 népi játékdal. Budapest, 1938.
- Kerényi György: Gyermekjátékdalok. Budapest, 1974.

- Kerényi György: Gyermekjátékok. In: A Magyar Népzene Tára I. Szerk.: Bartók Béla - Kodály Zoltán. Budapest, 1951.
- Kiss Áron: Magyar gyermekjáték-gyűjtemény. Budapest, 1891.
- Kovács Ágnes - Haider Edit: Bújj, bújj, zöld ág!... Népi gyermekjátékok. Budapest, 1976.
- Kovács Ágnes - Haider Edit: Kivirágzott a diófa... Népi gyermekjátékok. Budapest, 1977.
- Kovács Ágnes - Tátrai Zsuzsanna: Gyermekjátékaink történeti vonatkozásai. In: Kis magyar néprajz a Rádióban. Budapest, 1978.
- Komlósi Sándorné: Népi gyermekjátékok Baranyában. Pécs, 1958.
- Kresz Mária: A gyermekkor és ifjúkor néprajza egy kalotaszegi faluban. In: Ethnographia, 1944.
- Kresz Mária: A hagyományokba való belenevelődés egy parasztfaluban. In: Néprajzi Tanulmányok. Budapest, 1949.
- Kresz Mária: Gyermekélet és játék Sárpilisén. In: tanulmányok egy sárközi falu társadalmáról. Szerk.: Mády Zoltán. Budapest, 1942.
- Kresz Mária: Játék a kalotaszegi Nyárszón. Néprajzi Közlemények. 4. 1959.
- Kriston Vízi József: Gyermekjátékok. In: Bakó Ferenc: Palócok. IV: Eger, 1989.
- Küllös Imola: Gyermekmondókáink ősiessége. In.: Kis magyar néprajz a rádióban. Budapest, 1978.
- Lábadiné Kedves Klára: Gyíngyet-gyöngyöt asszonyának. Drávaszögi (alfalusi) népi mondókák és gyermekjátékok. Eszék, 1989.
- Lázár Katalin: Népi játékok. Budapest, 1991.
- Lajos Árpád: A magyar nép játéka. Budapest, 1940.
- Lukácsy András: Népek játéka. Budapest, 1964.
- Lukácsy András: Elmés játékok, játékos elmék. Budapest, 1985.
- Matijevics Lajos: Tíz, tíz, tiszta víz. Újvidék, 1976.
- Móricz Kálmán: Nagydobrony. Beregszász - Budapest, 1995.
- P. Punykó Mária: Úton megyen tipe-topa. Bergújfalvi találós kérdések. Budapest - Beregszász, 2000.
- Roheim Géza: Sámánkodó gyógyítás nyoma egy gyermekversben. In: Ethnographia, 1912.
- Szabó István: Munka, ünnep, játék. In: A középkori magyar falu. Budapest, 1969.
- Szapu Magda: Gyermekjátékok. Válogatás Együd Árpád néprajzi gyűjtéseiből 3. Kaposvár, 1996.
- Vasas Samu: A kalotaszegi gyermek. A személyiségfejlődés népi hagyományai Kalotaszegen. Kráter Kiadó - Colirom Rt. Kiadása, 1993.
- Voigt Vilmos: Kishegyesi fonórejtvények (értelmetlen szövegek értelmezése). In: A HITK 7.
- Zelnik József: Gyermeki játékok. Budapest, 1983.